

Başvuru: 26.10.2020

Kabul: 04.12.2020

Atıf: Omay, Murad. "Ahlaki Statü Kavramı ve Teorileri". *Temaşa Felsefe Dergisi* 14 (2020): 201-217.

Ahlaki Statü Kavramı ve Teorileri

Murad Omay¹

ORCID: 0000-0002-3980-9750

Öz

Ahlaki statüye (ahlaki konuma veya ahlaki öneme) sahip olmak, ahlaki faillerin ahlaki yükümlülüklerle sahip olduğu veya sahip olabileceği bir varlık olmaktır. Ahlaki statüye sahip varlıklar belirli ahlaki haklara sahiptirler; onlara ahlaken yanlışlık yapılabilir. Kavram, 1970'lerdeki tıbbi etik, hayvan etiği ve çevre etiğiyle ilgili uygulamalı etik tartışmalarından doğmuştur. Sonrasında o, başta biyoetik olmak üzere uygulamalı etiğin tartışmalarında önem taşımaya devam etmiştir. Hangi varlıkların, hangi gerekçelerle ahlaki statüye sahip olduğu konusunda, ahlaki faillik teorisi, genetik insanlık teorisi, hissedebilirlik teorisi, organik hayat teorisi, biyososyal teori vb. gibi birçok ahlaki statü teorisi ileri sürülmüştür. Bu çalışmada, ahlaki statü kavramını ve teorilerini inceleyeceğiz. Bunun için çalışmayı üç bölüme ayıracağız. İlk bölümde ahlaki statü kavramının tanımını, ortaya çıkışını ve önemini inceleyeceğiz. Daha sonraki bölümde ahlaki statü teorilerini, düzeyli ile düzeyli olmayan, dereceli ile dereceli olmayan ve tek-kriterli ile çok-kriterli olarak sınıflandırarak inceleyeceğiz. Son bölümdeyse, bu türleri karşılaştırarak değerlendirmeye çalışacağız. Bu değerlendirme sonucunda, dereceli ahlaki statü teorilerinin, dereceli olmayan ahlaki statü teorilerine göre daha makul gibi göründüğünü iddia edeceğiz.

Anahtar Kelimeler: Ahlaki Statü, Ahlaki Konum, Ahlaki Önem, Biyoetik, Uygulamalı Etik.

The Concept and Theories of Moral Status

Abstract

To have moral status (moral standing or moral consideration) is to be an entity toward which moral agents have or can have moral obligations. Beings of moral status have certain moral rights; morally wrong can be done to them. The concept has emerged from applied ethics discussions about medical ethics, animal ethics, and environmental ethics in the 1970s. Subsequently it continued to be important in discussions of applied ethics, particularly bioethics. Many moral status theories such as the moral agency theory, the genetic humanity theory, the sentience theory, the organic life theory, the biosocial theory, etc. have been put forward as to which entities have moral status on what grounds. In this paper, we will examine the concept and theories of moral status. For this, we will divide the study into three parts. In the first part, we will examine the definition, emergence and importance of the concept of moral status. In the next section, we will examine the theories of moral status by categorizing them into graded and non-graded, degreed and non-degreed, and uni-criterial and multi-criterial. In the last part, we will try to evaluate these types by comparing them. As a result of this assessment, we will argue that degreed theories of moral status seem more plausible than non-degreed theories of moral status.

Keywords: Moral Status, Moral Standing, Moral Consideration, Bioethics, Applied Ethics.

¹ Dr. Öğretim Üyesi, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü. murad.omay@gmail.com

Giriş

Önemli bir iş için bir yere gittiğinizi ve biri bebek, biri küçük iki çocuğunuza bakması ve evinize göz kulak olması için bir arkadaşınıza rica ettiğinizi düşünelim. Döndüğünüzde arkadaşınızın, evinizdeki bazı eşyaları sattığını, çiçeğinizi sulamayıp, balığınızı ve kedinizi de yemek vermeyip öldürdüğünü ve çocuklarınızı da aç bıraktığını görüyorsunuz. Evet arkadaşınız ahlaken yanlış davrandı, zarar vermeme ya da yardım etme gibi bazı ahlaki yükümlülükleri yerine getirmede. Ama o, kime ya da kimlere karşı yanlış davrandı? Size karşı yanlış davrandığı kesin gibi görünüyor. Evinizdeki bazı eşyalarınızı satmış; çiçeğinizi, balığınızı ve kedinizin ölmesine neden olmuş ve çocuklarınızı da aç bırakmış. Öte yandan arkadaşınız sadece size karşı mı yanlış yapmıştır? O, çocuklarınıza karşı bir yanlış yapmış mıdır? Ya da çiçeğinizi, balığınızı ve kedinize? Peki, evinizdeki eşyalara? Büyük bir olasılıkla büyük çoğunluk gibi, eşyalarınıza ahlaken yanlış yaptığını değil, sizin eşyalarınızı aldığı için size ahlaken yanlış yaptığını düşüneceksiniz. Peki, aynı durum çiçeğinizi, balığınızı, kedinizi ya da çocuklarınızı için de geçerli mi?² Arkadaşınız size karşı mı ahlaken yanlış yaptı, yoksa onlara karşı mı? Onların az ya da çok ahlaki hakları ya da onlara karşı bazı ahlaki yükümlülüklerimiz var mıdır? Benzer sorular başka varlıklarla genişletilebilir gibi görünmektedir. Böylece gerçek ya da olası geniş bir varlık grubuna yönelik şu soruları sormak mümkündür: Bir embriyoya, cenine ya da fetüseye; yeni doğmuş bir bebeğe; belirli bir yaşa kadar olan çocuklara; ciddi olarak engelli insanlara; bitkisel hayattaki insanlara; klonlanmış insanlara; ölümlere; gelecek kuşaklara; genetik ya da teknolojik olarak geliştirilmiş insanlara ya da insanüstü varlıklara; genetik olarak geliştirilmiş melez canlılara; hissedebilirliğe sahip hayvanlara; hissedebilirliğe sahip olmayan hayvanlara; bitkilere; kristaller, nehirler, okyanuslar gibi cansız yapılara; ekosistemlere; biyosferin tamamına; dünya dışı varlıklara; güçlü yapay zekaya sahip, insan gibi davranan robotlara belirli ahlaki yükümlülüklerimiz var mıdır? Hepsine mi, yoksa bazılarına mı yükümlülüklerimiz vardır? Onlara karşı bu yükümlülüklerimiz aynı düzeyde midir, değilse her biri için ne derecededir? Bu ahlaki yükümlülükler nasıl temellendirilebilir? Bütün bu sorular, ahlaki statüyle ilgili temel sorulardır.

“Ahlaki statü”, Yakın dönemde uygulamalı etiğin biyoetik alanı içinde değerlendirilebilecek kürtaj, hayvan etiği ve çevre etiği tartışmalarında ortaya çıkan ve daha sonra biyoetik başta olmak üzere, uygulamalı etiğin diğer bazı alanlarında da önem taşımaya başlayan bir kavramdır. Ortaya çıkışından itibaren onunla ilgili, doğrudan kendilerine yönelik ahlaki yükümlülüklerle sahip olduğumuz varlıkların neler olduğu, neden o varlıklar olduğu ve ahlaki yükümlülüklerle sahip olduğumuz varlıklar arasında ahlaki olarak bir derecelendirme olup olmadığı gibi çeşitli tartışmalar yapılmış ve ahlaki statüyle ilgili birçok teori ortaya konulmuştur.

Bu çalışmada, ahlaki statü kavramının tanımı, ortaya çıkışı, önemi ve ahlaki statü teorilerini incelemeye çalışacağız. Bu amacımız doğrultusunda çalışmamız üç temel bölümden oluşacak. Onun ilk bölümünde ahlaki statü kavramının nasıl tanımlandığı, nasıl ortaya çıktığı ve önemiyle ilgili görüşleri genel olarak inceleyeceğiz. Çalışmanın ikinci bölümünde, ahlaki statü teorilerini, düzeyli ile düzeyli olmayan, dereceli ile dereceli olmayan ve tek-kriterli ile çok-kriterli olarak sınıflandırarak inceleyeceğiz. Sonraki bölümde ise daha önceki bölümde incelediğimiz ahlaki statü teori türlerini karşılaştırarak değerlendirmeye çalışacağız. Doğal olarak ahlaki statü teorilerinin tam bir inceleme ve değerlendirmesi, her bir teorinin iddialarını ortaya koyarak ve

² Warren'ın örneklerini birleştirip biraz değiştirerek kullandık. Mary Anne Warren, *Moral Status* (Oxford: Oxford University Press, 1997), 10; Mary Anne Warren, “Moral Status”, in *A Companion to Applied Ethics*, ed. R. G. Frey ve C. H. Wellman (Oxford: Blackwell Publishing, 2003), 439.

onları destekleyen ve onlara karşı çıkan argümanların tek tek incelenip değerlendirilmesiyle gerçekleştirilebilir. Öte yandan bizim bu bölümdeki amacımız, bu çalışmanın sınırlarını oldukça aşacak böyle bir inceleme ve değerlendirmeye girişmek değil, ahlaki statü teorilerinin ayrıldığı türleri inceleyip onların bu açıdan bir karşılaştırmasını yaparak değerlendirmek olacak.

1. Ahlaki Statü Kavramının Tanımı, Ortaya Çıkışı ve Önemi

Ahlaki statü (*moral status*) —ya da felsefecilerin bazen aynı anlamda kullandığı diğer adlandırmalarıyla ahlaki konum (*moral standing*) ya da ahlaki önem (*moral consideration, moral considerability*)— farklı şekillerde tanımlanabilir. Onu, ahlaki statüye sahip olmak açısından şu şekilde tanımlayabiliriz: Ahlaki statüye sahip olmak, ahlaki açıdan önemli (*morally considerable*) olmak ya da ahlaki konuma sahip olmak, ahlaki failerin (*moral agents*), yani, güdeleri ve eylemleri nedeniyle ahlaki olarak değerlendirilebilir —övülebilir veya suçlanabilir— olanların³, ahlaki yükümlülüklerle sahip olduğu veya sahip olabileceği, ahlaki yanlılığa uğrayabilecek ya da belirli ahlaki haklara sahip bir varlık olmaktır.⁴ Başka bir deyişle, bir varlık, ancak ve ancak ahlaki olarak yanlılığa uğrayabiliyorsa ahlaki konuma sahiptir. Ahlaki konuma sahip varlıklar, ahlaki failerden ahlaki önemi veya ilgiyi hak eder.⁵ Bir varlığa belirli bir derecede bile olsa ahlaki statü atfedilmesi, o varlığın, bu statüye sahip olmayan diğer varlıkların sahip olmadığı ahlaki haklara sahip olması demektir.⁶

Yukarıdaki ifadelerde, ahlaki statü kavramının iki temel özelliği görülebilir. Ahlaki statü kavramının temel özelliklerinden ilki, genelliğidir. Ahlaki statü, belirli tikellerden çok, genellikle bir grubun üyelerine, onların sahip olduğu bazı nitelik ya da nitelikler temelinde atfedilir. Ahlaki statü kavramının ikinci temel özelliği, ona sahip olan bir varlık grubuna ait ahlaki yükümlülüklerimizin doğrudan o varlık grubuna yönelik yükümlülükler olmasıdır. Yani, o varlık grubuna yönelik bir yükümlülüğü ihmal etmek, başka bir varlığa değil, doğrudan A'ya yapılan bir yanlıştır.⁷ Bir varlık grubunun ahlaki statüye sahip olması demek, onlara istediğimiz gibi davranamayacağımızı söylemek ya da sadece kendimize veya diğer kişilere fayda sağladığı/sağlayacağı için onları ahlaken önemsememiz gerektiğini değil, *onlara* karşı —onların ihtiyaçlarına, çıkarlarına veya refahlarına (*well-being*) ağırlık vermek gibi— bazı ahlaki yükümlülüklerimiz olduğunu söylemektir.⁸

Ahlaki statü kavramı, 1970'lerde öne çıkan, uygulamalı etik içerisine giren başlangıçta bağımsız üç felsefi tartışmadan gelişmiştir. Bu tartışmalar uygulamalı etiğin biyoetik alanı içerisinde değerlendireceğimiz tıbbi etik, hayvan etiği ve çevre etiğiyle ilgilidir. Bu bakımdan öncelikle uygulamalı etiğin ve onun bu alanlarının hangi konularla ilgilendiğine kısaca değinecek ve sonrasında “ahlaki statü” kavramının nasıl ortaya çıktığını belirteceğiz.

³ Mark Rowlands, “Animals That Act for Moral Reasons”, in *The Oxford Handbook of Animal Ethics*, ed. Tom L. Beauchamp ve R. G. Frey (Oxford: Oxford University Press, 2011), 520.

⁴ Warren, *Moral Status*, 3; Warren, “Moral Status”, 439; Rosalind Hursthouse, “Moral Status”, in *The International Encyclopedia of Ethics*, ed. Hugh LaFollette (West Sussex: Wiley-Blackwell, 2013), 3425; Agnieszka Jaworska ve Julie Tannenbaum, “The Grounds of Moral Status”, in *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2018 Edition), ed. Edward N. Zalta, URL = <<https://plato.stanford.edu/archives/spr2018/entries/grounds-moral-status/>>, giriş kısmı.

⁵ Justin Sytsma ve Edouard Machery, “The Two Sources of Moral Standing”, *Review of Philosophy and Psychology* 3, 3 (2012): 304.

⁶ David Wasserman, Adrienne Asch, Jeffrey Blustein and Daniel Putnam, “Cognitive Disability and Moral Status”, in *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Fall 2017 Edition), ed. Edward N. Zalta, URL = <<https://plato.stanford.edu/archives/fall2017/entries/cognitive-disability/>>, 2.1.

⁷ Warren, *Moral Status*, 9-10.

⁸ Warren, *Moral Status*, 3.

Uygulamalı etiğin içine giren, intihar (Platon, Seneca, Hume), savaş (Augustinus, Thomas Aquinas) ve idam cezası (J. S. Mill) vb. gibi bazı konuların tartışılması felsefe tarihinin eski dönemlerine kadar gitse de⁹ onun sistematik bir alan haline gelmesi yakın zamanda olmuştur. 1960'lardan bu yana, çağdaş pratik kaygılarla ilgili belirli konuların ayrıntılı olarak tartışılmasına yeni bir ilginin olduğu¹⁰ ve felsefeciler ile diğer akademisyenlerin, toplumda ve mesleki etikte (özellikle tıp ve iş etiğindeki) acil ahlaki sorunlara işaret etmeye başladığı 1970'lerde uygulamalı etiğin sistematik bir alan haline geldiği söylenebilir.¹¹

Uygulamalı etiğin ilgilendiği neredeyse elliye yakın konudan bahsedilebilir. Özel alanda, o, aile, yakın kişisel ilişkiler (arkadaşlık), yaşlıların veya engellilerin bakımı, gençlerin yetiştirilmesi, işyerinde ortaya çıkan kişisel etik problemler gibi konuları; kamusal alanda, tıbbi ve gelecek nesillere sorumluluklar, çevresel sorunlar, nüfus gibi konuları; ayrıca daha geniş olarak, ayrımcılık, çoğul toplum gibi bir dizi konuyu; daha geniş anlamda, terörizm ve savaş etiği gibi politik felsefeyle ilgili konuları içerir. Uygulamalı etik ayrıca, mesleki etik alanını da içerir. O, doktorlar, hemşireler, danışmanlar, psikiyatristler, diş hekimleri gibi sağlık alanında çalışanların ve avukatlar, muhasebeciler, yöneticiler, idareciler, iş insanları, polis ve kolluk kuvvetleri de dahil olmak üzere diğer mesleklerde çalışan çok sayıda çalışanın karşılaştığı etik ikilemleri ve zorlukları inceler.¹²

Bütün bu konuların nasıl sınıflandırılacağı ve alt dallara ayrılacağı konusunda bir uzlaşım yoktur. Winkler'a göre, günümüzde uygulamalı etiğin üç temel alt dalı vardır: Tıpta etik konular ve biyomedikal araştırmalar ile ilgili olan biyomedikal etik (*biomedical ethics*); çok uluslu şirketlerinki de dahil olmak üzere, iş bağlamında ortaya çıkan konularla ilgilenen iş ve meslek etiği (*business and professional ethics*) ve gelecek nesillerle, insan olmayan hayvanlar ve türlerle, bir bütün olarak ekosistemler ve biyosfer ile ilişkilerimiz ve yükümlülüklerimizle ilgili çevre etiği.¹³ Öte yandan bazı düşünürler, çevre etiğini, biyoetik içinde değerlendirir.¹⁴ Fieser ise uygulamalı etiğin alt dallarıyla ilgili biyomedikal etik, iş etiği, çevre etiği, cinsel ahlak ve sosyal ahlakı kapsayan beşli bir sınıflandırma yapar.¹⁵ Ama böyle bir sınıflandırma da; savaş etiği, sivil itaatsizlik, ihtiyacı olan ülkelere yardım vb. gibi politik etik içerisinde değerlendirilebilecek önemli uygulamalı etik konularını kapsamaz.

Nasıl bir sınıflandırma yapılırsa yapılsın, biyoetik (*bioethics*); tıbbi, biyolojik veya yaşam bilimlerindeki etik tartışmaları içine alan, uygulamalı etiğin belki de en geniş inceleme alanıdır. Hatta onun, başta ahlaki teoloji ve hukuk olmak üzere diğer bazı disiplinlerle beraber sadece uygulamalı etikte sınırlı olmayan disiplinlerarası bir inceleme alanı olduğu söylenebilir. Biyoetiğin hangi alanları kapsadığı konusunda farklı görüşler vardır. O bazen, sadece tıp etiği ve sağlık hizmetleri etiğiyle sınırlandırıldığı gibi; sağlık hizmetleri etiğinin sınırları geniş olarak görülürse, hayvanlar ve doğanın geri kalanı arasındaki uygun ilişkilerin dikkate alın-

⁹ Peter Singer, "Introduction", in *Applied Ethics*, ed. Peter Singer (Oxford: Oxford University Press, 1986), 1.

¹⁰ Roger Crisp, "Ethics", in *The Shorter Routledge Encyclopedia of Philosophy*, ed. Edward Craig (Oxon: Routledge, 2005), 244.

¹¹ Tom L. Beauchamp, "The Nature of Applied Ethics", in *A Companion to Applied Ethics*, ed. R. G. Frey ve Christopher H. Wellman (Oxford: Blackwell Publishing, 2003), 1.

¹² Brenda Almond, "Applied Ethics", in *The Shorter Routledge Encyclopedia of Philosophy*, ed. Edward Craig (Oxon: Routledge, 2005), 24.

¹³ E. R. Winkler, "Applied Ethics, Overview", in *Encyclopedia of Applied Ethics*, 2nd ed., ed. Ruth Chadwick (Salt Lake City, UT: Academic Press., 2012), 174-175.

¹⁴ R. Gillon, "Bioethics, Overview", in *Encyclopedia of Applied Ethics*, 2nd ed., ed. Ruth Chadwick (Salt Lake City, UT: Academic Press., 2012), 267.

¹⁵ James Fieser, "Ethics," in *Internet Encyclopedia of Philosophy*, ed. James Fieser ve Bradley Dowden <https://www.iep.utm.edu/ethics/#SH3b>, 3b.

ması gibi çevre etiğini; hatta cinsellik, üreme, genetik ve nüfusla ilgili etik sorunları; ve işsizlik, yoksulluk, ayrımcılık, suç, savaş ve işkencenin insanların sağlığındaki olumsuz etkiler de dahil olmak üzere çeşitli sosyopolitik ahlaki konuları da kapsayabilir. Bazen de o, tıp etiğini, hayvan etiğini ve çevre etiğini kapsayan bir alan olarak görülür.¹⁶ İnsanlara, hayvanlara ve doğaya odaklanmada “ayrı” dallar olmalarına rağmen, belirli meseleler, hayati kavramlar ve teorilerde öne çıkan argümantasyon çizgileri arasında önemli bir örtüşmeye sahip olduğundan¹⁷ tıbbi etik, hayvan etiği ve çevre etiği biyoetiğin alt dalları olarak değerlendirilebilir.

Tıbbi etik (*medical ethics*), biyoetiğin tıpla sınırlı olan, tıbbın özel durumlarıyla ilgilenen ve onun özel koşulları altında genel olarak “ne yapmalı” sorusuna cevap vermeye çalışan; genetik danışmadan klonlamaya, yaşam desteğinden doğurganlık tedavisine, gıda ürünlerinin genetik manipülasyonundan yeni keşfedilen türlerin kimyasal kullanımına kadar, tıbbi teknoloji, moleküler biyoloji ve genetik araştırmalardaki son gelişmeler içinde, tıp pratisyenlerinin karşılaştığı pratik sorunların, tıbbi araştırmaların, tıbbi kaynakların dağıtımından doktorların ve bakıcıların eğitimine sağlık hizmetlerinin organizasyonunun etik boyutlarıyla ilgilenen alanıdır.¹⁸ O, kürtaj, ötanazi, —araştırma etiğini ve insan genetiğini içeren— insanlar üzerinde araştırma gibi bir dizi önemli geleneksel konunun yanında yakın tarihli tıbbi konular olan üremede karar verme, organ nakli, doğum öncesi yeni yöntemler, suni dölllenme, embriyo implantasyonu, embriyo operasyonları, embriyolar üzerinde deneyler, klonlama, sağlık hizmetleri kaynaklarının adil dağılımı, sağlık hizmetlerine erişim ve halk sağlığıyla ilgili konularla da ilgilenir.¹⁹

Hayvan etiği (*animal ethics*), biyoetiğin özel olarak hayvanlarla ilgili konulara ve etik sorunlara odaklanan dalıdır. Bu alan için daha yaygın kullanılan bir isimlendirme “hayvan hakları”dır (*animal rights*)²⁰ Hayvan etiği kapsamında tartışılan temel konular, deneyler için canlı hayvan kullanma (*vivisection*), hayvanlar üzerinde araştırma, hayvancılık; farklı canlı türleri arasında hücre, doku veya organ nakli (*xenotransplantation*), insan-hayvan melezi (*human-animal chimera*), vejetaryenlik/veganlık, hayvanat bahçelerinin ve sirklerin meşruiyeti, eğlence amaçlı avcılık ve çevrenin korunması ile hayvan refahı (*animal welfare*) arasındaki ilişkidir.²¹

Biyoetiğin son alt alanı, çevre etiğidir (*environmental ethics*). Çevre etiği, doğal çevre ve onu oluşturan insan-olmayan bireyler ile insan arasındaki etik ilişkileri, çevrenin ve içeriğinin değerini ve ahlaki durumunu incelemeyi amaçlayan; çevrenin korunmasının ahlaki temelleriyle ilgilenen alandır. O, temel olarak, bütün bileşenleriyle birlikte doğal çevre ile insan arasındaki ilişkinin ve değerlerin ne olması gerektiği; onların ne olduğuyla ilgili iddiaların nasıl haklı kılınabileceği; insanların doğal dünyaya karşı sorumluluklarının olup olmadığı; eğer böyle sorumlulukları varsa, bu sorumluluklar ile insan ihtiyaçları ve ilgileri arasında nasıl bir

¹⁶ Helga Kuhse, Udo Schüklenk and Peter Singer, “Introduction”, in *Bioethics: An Anthology*, ed. Helga Kuhse, Udo Schüklenk and Peter Singer (Oxford: Wiley-Blackwell, 2016), 1; Gillon, “Bioethics, Overview”, 267-268; John-Stewart Gordon, “Bioethics”, in *Internet Encyclopedia of Philosophy*, ed. James Fieser ve Bradley Dowden <https://www.iep.utm.edu/bioethic/#SH3b>, 3a.

¹⁷ Gordon, “Bioethics”, 3a.

¹⁸ Gordon, “Bioethics”, 3b. Edgar Morscher, Otto Neumaier and Peter Simons, “Introduction To Part II: Bioethics and Medical Ethics”, in *Applied Ethics in a Troubled World*, ed. E. Morscher, O. Neumaier and P. Simons (Dordrecht: Springer, 1998), 87.

¹⁹ Gordon, “Bioethics”, 3b; Morscher, Neumaier and Simons, “Introduction To Part II: Bioethics and Medical Ethics”, 87-88.

²⁰ Tom L. Beauchamp, “Introduction”, in *The Oxford Handbook of Animal Ethics*, ed. Tom L. Beauchamp and R. G. Frey (Oxford: Oxford University Press, 2011), 5.

²¹ Gordon, “Bioethics”, 3c.

denge kurulabileceği gibi sorularla ilgilenen alandır.²² Çevre etiğindeki tartışmalardan temel olan bazılarının, insan ve doğa açısından ahlaki statü, doğa-insan ilişkisi, nüfus, gelecek kuşaklar, insan eli değmemiş doğal alanlar, sürdürülebilirlik, canlı çeşitliliği, çevreyle ilgili adalet, teknoloji, iklim, toprak ve su, tüketim ve kolonileşme olduğu söylenebilir.

Daha önce belirttiğimiz gibi, ahlaki statü kavramı, başlangıçta bağımsız üç yakın dönemli felsefi tartışmadan gelişmiştir. Bu tartışmalardan biri, tıbbi etiğin kapsamı içine giren, fetüsün bir insan olup olmadığı sorusunu merkeze alan kürtaj tartışmasıdır. Tartışma başta ahlaki statü açısından ifade edilmese de, felsefeciler daha sonra fetüsün rasyonel bir yetişkin insanla “aynı ahlaki statüye sahip” olduğundan, zigotta bebekliğe geliştikçe ahlaki statüsü değişen bir varlık olduğundan ya da potansiyel bir insan kişisi olarak özgün bir ahlaki statüye sahip olduğundan bahsetmeye başlamışlardır.

İkinci tartışma, erken dönem hayvan etiği yazılarında ortaya çıkmıştır. Singer (*Animal Liberation*, 1990; *Practical Ethics*, 1993) ve Regan’ın (*The Case for Animal Rights*, 1983) eserlerinin başı çektiği bu tartışmada hayvanların ahlaki statüsü tartışılmış, hissedebilir hayvanlar da ahlaki statü alanına dahil edilmiş ve ahlaki statüye sahip herhangi bir şeyin ahlaki olarak önemli olduğu vurgulanmıştır. Böylece ahlaki statü sahibi olan varlıklar dairesi içine insan-olmayan hayvanlar alınmıştır.

Son olan çevre etiğiyle ilgili üçüncü tartışmada ise, ırkçılık ve cinsiyetçilik ile insanmerkezcilik olarak tanımlanan tutum arasında paralellikler belirtilerek, hayvan etiğindeki ahlaki statü çemberinin genişletilmesine devam edilmiş ve tüm canlıların yaşam ve kendi iyiliklerine veya çıkarlarına sahip olma konusunda eşit olduğu vurgusu yapılmıştır.²³

Ahlaki statü kavramı, ortaya çıkışından itibaren belirtilen üç tartışmanın devamında, insanlar, insan-olmayan hayvanlar ve çevreyle ilgili biyoetik tartışmalarının büyük bir kısmında kullanılan bir kavram olmuştur.²⁴ Biyoetiğin tıbbi etikle ilgili kısmına baktığımızda ahlaki statü kavramının birçok tartışmada temel önemde olduğunu görürüz. Kürtaj, kök hücre araştırması ve zigotlar, embriyolar ile fetüsler gibi gelişmemiş insan varlıkları konusundaki tartışmalarda ahlaki statü kavramının temel bir kavram olduğu söylenebilir.²⁵ Biyoetiğin hayvan etiğiyle ilgili kısmına baktığımızda da ahlaki statü kavramının önemli yer tuttuğunu görürüz. Örneğin dana eti için buzağı yetiştirmek vb. gibi, çiftlik hayvanlarıyla ilgili; çiftlik hayvanlarını korumak için kurtları öldürmek vb. gibi yabani hayvanlarla ilgili; hayvanat bahçeleriyle ilgili ve evcilleştirilmiş ve vahşi hayvanlarla ilgili tartışmalarda “ahlaki statüsü” temel önemdeki kavramlardan biridir.²⁶ Genel olarak hayvan etiğindeki tartışmalarda yaklaşımı kökten belirleyecek soruların, hayvanların genel olarak ahlaki bir statüye sahip olup olmadıkları, eğer öylelerse, bunun nedenlerinin ne olduğu ve doğru ahlaki statü dereceleri-

²² Ronald Sandler, “Environmental Ethics, Overview”, in *Encyclopedia of Applied Ethics*, 2nd ed., ed. Ruth Chadwick (Salt Lake City, UT: Academic Press., 2012), 105; Andrew Brennan and Yeuk-Sze Lo, “Environmental Ethics”, in *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2016 Edition), ed. Edward N. Zalta, URL = <<https://plato.stanford.edu/archives/win2016/entries/ethics-environmental/>>; C. B. Jeryan, “Environmental Ethics,” in *Environmental Encyclopedia*, 3rd ed., ed. Marci Bortman vd. (MI: Gale Cengage, 2002), 489; Andrew Light, “Environmental Ethics”, in *A Companion to Applied Ethics*, ed. R. G. Frey and C. H. Wellman (Oxford: Blackwell Publishing Ltd., 2003), 633.

²³ Hursthouse, “Moral Status”, 3422–3424.

²⁴ Jaworska and Tannenbaum, “The Grounds of Moral Status”, 1.

²⁵ Gordon, “Bioethics”, 3b; Jaworska and Tannenbaum, “The Grounds of Moral Status”, 1.

²⁶ Jaworska and Tannenbaum, “The Grounds of Moral Status”, 1.

inin ne olduğu soruları olduğu söylenebilir.²⁷ Kavram, çevre etiği bağlamında da temel bir öneme sahip gibi görünmektedir. Bu konudaki tartışmalarda diğer görüşlere de dayanak noktası olabilecek tartışmanın, insan ve doğa (ağaçlar, türler, ekosistemler, canlı olmayan dağ gibi varlıklar vb.) açısından ne ya da nelerin ahlaki statüye sahip olduğu tartışması olduğu da söylenebilir.²⁸

Ahlaki statü kavramının sadece biyoetiğin belirtilen alanlarıyla sınırlı kaldığını söylemek doğru olmaz. Onun, biyoetiğin içinde ve dışındaki yapay zeka²⁹, insani gelişim etiği³⁰ vb. gibi farklı uygulamalı etik tartışmalarında yeri vardır.

Felsefeciler tarafından üzerine müstakil çalışmalar da yapılmakta olan ve belirtildiği gibi bazı uygulamalı etik tartışmalarında temel öneme sahip olan kavram, öte yandan az sayıda da olsa bazı felsefeciler tarafından eleştirilmiştir. Thomas H. Birch (“Moral Considerability and Universal Consideration”, 1993), kavramın kendisinin hiyerarşik ve elitist olduğunu iddia etmiş³¹, Benjamin Sachs, ahlaki statü hakkındaki iddiaların gereksiz ve kafa karıştırıcı olduğunu, bu bakımdan onu kullanmamamız gerektiğini ileri sürmüştü³², Anita Silvers, ahlaki statüyle ilgili bazı görüşlerin özelliklerdeki derecelendirmeleri ihmal edip bu özellikleri sergileme ya da geliştirme potansiyelini gözden kaçırdıklarını söylemiş³³, Oscar Horta ise ahlaki statü kavramının terkedilmesi gerektiğini savunmuştur.³⁴

2. Ahlaki Statü Teorileri

Ahlaki statü kavramı daha ortaya çıkmamışken bile, felsefeciler, kavramı kullanmadan kavramın içine giren konular hakkında görüşler ileri sürmüşlerdir. Bu bakımdan ahlaki statüyle ilgili teoriler kavramın ortaya çıkışından eskiye dayanır. Öte yandan kavramın ortaya çıkışından sonra, bu görüşler, ahlaki statü teorileri olarak daha spesifik ve detaylı hale gelmişlerdir. Ahlaki statüyle ilgili teoriler, farklı şekillerde sınıflandırılabilirse de, biz onları üç yönden sınıflandırıp incelemeye çalışacağız.

2.1. Düzeyli Olmayan ile Düzeyli Ahlaki Statü Teorileri

Ahlaki statü teorileri, ilk olarak, herhangi bir derece ya da düzeyi (*degree, grade*) benimseyip benimsemediklerine göre düzeyli olmayan (*non-graded*) ya da düzeyli (*graded*) teoriler olarak ayrılabilir gibi görünmektedir.

Bazı ahlaki statü teorileri, derecesiz ya da tek-kriterli teorilerin bazılarında olduğu gibi, ahlaki statünün tek düzeyli olduğunu ya da daha doğru bir ifadeyle düzeyli olmadığını benimser. Böyle teoriler, varlık alanını ikiye

²⁷ Gordon, “Bioethics”, 3c.

²⁸ Jaworska and Tannenbaum, “The Grounds of Moral Status”, 1.

²⁹ Nick Bostrom and Eliezer Yudkowsky, “The Ethics of Artificial Intelligence”, in *The Cambridge Handbook of Artificial Intelligence*, ed. Keith Frankish and William M. Ramsey (Cambridge: Cambridge University Press, 2014), 316.

³⁰ Örneğin bkz.: Julian Savulescu, “The Human Prejudice and the Moral Status of Enhanced Beings: What Do We Owe the Gods?”, in *Human Enhancement*, ed. Julian Savulescu and Nick Bostrom (Oxford: Oxford University Press, 2009): 211-247; Thomas Douglas, “Human Enhancement and Supra-Personal Moral Status”, *Philosophical Studies* 162 (2013): 473-497.

³¹ Wasserman, Asch, Blustein and Putnam, “Cognitive Disability and Moral Status”, 2.1.

³² Benjamin Sachs, “The Status of Moral Status”, *Pacific Philosophical Quarterly* 92, 1 (2011): 87-104.

³³ Anita Silvers, “Moral Status: What a Bad İdea!”, *Journal of Intellectual Disability Research* 56 (2012): 1014-1025.

³⁴ Oscar Horta, “Why the Concept of Moral Status Should be Abandoned”, *Ethical Theory and Moral Practice* 20 (2017): 899-910.

bölerken, bazı varlıkların ahlaki statüye sahip olduğunu, öte yandan bazı varlıkların ise *hiç* sahip olmadıkları kabul eder.

Bazı ahlaki statü teorileri ise, ahlaki statünün iki ya da daha fazla düzeyi olduğunu benimser. Öte yandan ahlaki statünün düzeyleri olduğunu kabul eden bu teoriler, çoğunlukla her bir statü düzeyiyle ilgili ayrıntılı açıklamalar geliştirmek yerine, ahlaki statüye sahip varlıklar ile en yüksek, tam ahlaki statüye (*full moral status*) sahip varlıklar arasında bir ayrım yapmışlar ve çoğunlukla tam ahlaki statü üzerinde daha ayrıntılı durmuşlar gibi görünmektedir.³⁵ Bu bakımdan “tam ahlaki statü” kavramı, ahlaki statü düzeyleri olduğunu benimseyen teorilerde temel yer işgal eder. Bu görüşlerde, daha yüksek bir ahlaki statü olmadığı için, tam ahlaki statüye sahip tüm varlıklar eşit ahlaki statüye sahiptir.³⁶ Farklı ahlaki statü teorilerinde, tam ahlaki statünün gerektirdiği haklar farklılık gösterebilir. Örneğin bir teori, tam ahlaki statüye sahip varlıkların hiçbir durumda araç olarak kullanılmayacağını savunabilirken, bir başkası onların belirli durumlarda bu şekilde kullanılabileceğini ileri sürebilir.³⁷ Tam ahlaki statüye sahip olanlara genellikle “ahlaki kişiler” (“moral persons”)³⁸ denilir ve tam ahlaki statü “kişilik” (*personhood*) ile eş anlamlı olarak kullanılır.³⁹

Giriş kısmında verdiğimiz örnekteki bazı sorulara verilebilecek olası bazı cevapları düşünerek, ahlaki statü düzeylerini daha açık hale getirebiliriz. Örneğin, insan oldukları için sadece o insanın ve çocuklarının ahlaki statüye sahip olduğu söylenirse, bu durumda belirli bir grubun, yani sadece insanın ahlaki statüye sahip olduğu, diğerlerinin ise, insan olmadıkları için *hiçbir* ahlaki statüye sahip olmadığı ileri sürülmüş olur. Böyle bir cevap verilirse, ahlaki statünün düzeyleri olmadığı benimsenmiş demektir. Öte yandan eğer, çocukların en yüksek derecede ahlaki statüye sahip olduğunu; kedinin de, daha düşük derecede de olsa bir ahlaki statüye sahip olduğunu; belki de kediden daha düşük dereceli olsa da balığın da, eşyaların olmadığı bir ahlaki statüye sahip olduğu söylenmişse, bu durumda, ahlaki statünün düzeyleri olduğu benimsenmiş demektir.

2.2. Dereceli Olmayan ile Dereceli Ahlaki Statü Teorileri

Ahlaki statü teorileri, ikinci olarak, tam ya da belirli bir düzey ahlaki statüye sahip olmanın sadece belirli özellik ya da özellikler kümesine sahip olup olmamaya mı, yoksa özelliklere belirli bir derecede sahip olma veya iyi ya da kötü kullanma derecesiyle mi ilişkilendirdiğine göre, dereceli olmayan (*non-degreed*) ile dereceli (*degreed, ranked, scalar*) teoriler olarak ayırabilir gibi görünmektedir.

Bazı felsefeciler, dereceli olmayan bir ahlaki statü anlayışı benimser ve ahlaki statü kavramını bir eşik kavramı (*threshold concept*) ya da bir aralık kavramı (*range concept*) olarak anlar. Bu anlayışa göre, ahlaki statüyü meydana getiren bir niteliğin ya da niteliklerin minimum seviyesinin —yani eşiğin (*threshold*)— altına düşen varlıklar, ister hiç bu niteliğe sahip olmasın, isterlerse eşik altındaki belirli bir dereceye kadar bu ni-

³⁵ Jaworska and Tannenbaum, “The Grounds of Moral Status”, giriş kısmı.

³⁶ Jaworska and Tannenbaum, “The Grounds of Moral Status”, giriş kısmı.

³⁷ Wasserman, Asch, Blustein and Putnam, “Cognitive Disability and Moral Status”, 2.1.

³⁸ Jaworska and Tannenbaum, “The Grounds of Moral Status”, giriş kısmı.

³⁹ Wasserman, Asch, Blustein and Putnam, “Cognitive Disability and Moral Status”, 2.1.

teliğe sahip olsun, belirli bir tür ahlaki statüden yoksundur. Başka bir ifadeyle belirli bir “aralık” (*range*) içinde yer alan tüm varlıklar, belirli niteliğe/niteliklere ne kadar sahip olursa olsunlar aynı ahlaki statüye sahiptir.⁴⁰

Örneğin, değerlendirici bir yargıda bulunma kapasitesinin ya da kısaca değer verme kapasitesinin yüksek derecede bir ahlaki statüye sahip olmak için yeterli olduğunu varsayarsak, eşik anlayışına göre, bu kapasiteye sahip olan herhangi bir varlık, bu kapasiteyi ne sıklıkla ve ne kadar iyi sergileyebilirse sergileyebilir, bu kapasiteye sahip diğer herhangi bir varlık ile aynı ahlaki statüye sahiptir. Bu durumda, bu anlayışa göre, örneğin yalnızca bir değeri tanıyan ve ona nadir durumlarda değer verebilen bir varlık ile birçok değeri tanıyabilen ve ilgili her durumda onlara değer verebilen bir varlık aynı ahlaki statüye sahip olacaktır.⁴¹

Eşik ya da aralık ahlaki statü anlayışının ahlaki statü için sadece tek bir kriter belirlemesi, ya da başka bir ifadeyle tek bir ahlak statü düzeyi olduğunu kabul etmesi zorunlu değildir. O, başka bir özelliğe ya da özelliklere sahip olmanın bir varlığa daha düşük ya da daha yüksek bir ahlaki statü düzeyi ya da düzeyleri verdiğini ileri sürebilir.⁴²

Bazı felsefeciler, ahlaki statüyü eşik ya da aralık kavramı olarak görmez ve eşik bir ahlaki statü anlayışı benimsemez. Onlar ahlaki statüyü dereceli, mertebeli ya da kademeli (*degree, ranked, scalar*) bir kavram olarak görür⁴³ ve dereceli bir ahlaki statü teorisi benimser. Başka bir ifadeyle onlar, ahlaki statüye sahip olmanın, bir özellik ya da özellikler kümesine sahip olup olmamaya bağlı olduğunu değil, o özellik ya da özellikler kümesinin oranına ya da iyi/kötü kullanılmasına bağlı olduğunu düşünür. Diğer bir deyişle, onlar, bir varlığın ahlaki statüsünün ahlaki açıdan ilgili nitelikleriyle orantılı olarak değiştiğini ileri sürer.⁴⁴

Dereceli bir ahlaki statü teorisi farklı şekillerde olabilir. O, bir varlığın X'in ne kadarına sahip olduğuna veya ortaya koyduğuna dikkat edebilir. Örneğin, aynı genel kapasiteye sahip iki varlık eşit ahlaki statüye sahip olmayabilirken aynı spesifik kapasite düzeyine sahip iki varlık eşit ahlaki statüye sahip olabilir. Arneson (“What, If Anything, Renders All Humans Morally Equal?”, 1999) böyle bir görüş ileri sürmüştür. Ona göre daha yüksek bir kapasite, daha yüksek bir statü gerektirir. Ayrıca o, iki varlığın belirli bir kapasiteye sahip olması, ancak bunlardan yalnızca birinin bunu gerçekleştirmesi durumunda, gerçekleştiren varlığın daha yüksek bir ahlaki statüye sahip olacağını da iddia etmiştir.

Dereceli bir teori ayrıca, bir varlığın ahlaki açıdan ne kadar ilgili özelliğe sahip olduğu ile ilgilenebilir. Bu yaklaşımın bir versiyonu bir varlığın X ve Y'ye sahip olması durumunda, yalnızca X'e ya da yalnızca Y'ye sahip bir varlıktan daha yüksek bir ahlaki statüye sahip olduğunu ileri sürebilir. Örneğin, böyle bir yaklaşım, bir varlığın insan türüne değer verme ve insan türünün bir üyesi olma yetisi gibi iki özelliğe de sahip olması durumunda, yalnızca birine sahip bir varlıktan daha yüksek bir ahlaki statüye sahip olduğunu savunabilir. Bu yaklaşımın başka bir versiyonu, bir ahlaki statü için X özelliğine ve daha düşük bir ahlaki statü için Y özelliğine sahip olduğu bir durumda; X ve Y'ye beraberce sahip olmanın X'in ahlaki statüsünden biraz

⁴⁰ Wasserman, Asch, Blustein and Putnam, “Cognitive Disability and Moral Status”, 2.1.

⁴¹ Jaworska and Tannenbaum, “The Grounds of Moral Status”, 4.

⁴² Jaworska and Tannenbaum, “The Grounds of Moral Status”, 4.

⁴³ Bkz.: David DeGrazia, “Moral Status As a Matter of Degree”, *The Southern Journal of Philosophy* 46, 2 (2008): 181-198; Christian Perring, “Degrees of Personhood”, *Journal of Medicine and Philosophy* 22, 2 (1997): 173-197; W. R. Carter, “Once and Future Persons”, *American Philosophical Quarterly* 17 (1980): 61-66.

⁴⁴ Jaworska and Tannenbaum, “The Grounds of Moral Status”, 4; Wasserman, Asch, Blustein and Putnam, “Cognitive Disability and Moral Status”, 2.1.

daha yüksek bir ahlaki statü meydana getireceğini ileri sürebilir. Örneğin belirli bir derecede ahlaki statü için tercih kapasitesine sahip olmak; daha düşük bir ahlaki statü için de bilinç kapasitesine sahip olmak gerektiğini varsayalım. Dereceli bir ahlaki statü anlayışı, ikisine birden sahip olmanın, sadece tercih kapasitesine sahip olmanın ahlaki statüsünden biraz daha yüksek bir statü derecesi verdiğini düşünebilir.

Dereceli teoriler ayrıca, bir varlığın, ahlaki açıdan daha ileri düzey ya da daha karmaşık özelliklere sahip olduğu için ahlaki statüsünün daha yüksek olacağını da ileri sürebilir.⁴⁵

Yine giriş kısmında verdiğimiz örnekteki bazı sorulara verilebilecek bazı olası cevapları düşünerek, dereceli ve dereceli olmayan ahlaki statü anlayışlarını daha açık hale getirebiliriz. Örneğin, diğer varlıkların sahip olmadığı bir akıl yetisine sahip oldukları için o insanın ve çocuklarının ahlaki statüye sahip olduğu söylenmişse, bu durumda ahlaki statü dereceli olmayan bir şekilde anlaşılmış olur. Bu görüşe göre, belirli bir eşğin üzerinde olduğu sürece, akıl yetisinin az ya da çok olması bir şey değiştirmeyecektir. Öte yandan örneğin akıl yetisinin az ya da çok olması, ya da az ya da çok kullanılmasının ahlaki statü açısından önemli olduğu, bu bakımdan o insanın ve çocuklarının yanında kedinin de belirli bir ahlaki statüye sahip olduğu söylenmişse, bu durumda dereceli bir ahlaki statü anlayışı benimsenmiş olur.

2.3. Tek-Kriterli ile Çok-Kriterli Ahlaki Statü Teorileri

Ahlaki statü teorileri, üçüncü olarak, ahlaki statüye sahip olma kriter(ler)ini ya da temel(ler)ini tek mi yoksa birden çok mu görüp görmemelerine göre, tek-kriterli (*uni-criterial*) ile çok-kriterli (*multi-criterial*) teoriler olarak ayırabilir gibi görünmektedir.⁴⁶

Tek-kriterli ahlaki statü teorilerine genel olarak baktığımızda, bunların bazılarının, (tam) bir ahlaki statüye sahip olmanın hem gerekli hem de yeterli olan tek bir içsel özelliğe (*intrinsic property*) sahip olmayı gerektiğini ileri sürdüklerini görürüz.⁴⁷ Bu tür tek-kriterli ahlaki statü teorilerden biri, ahlaki faillik teorisi (*the moral agency theory*) olarak adlandırılır. Bu görüş, ahlaki fail olanın ahlaki statüsü olduğunu benimser. Görüşün kökeni Aquinas'a da atfedilebilirse de Kant onu daha tam bir şekilde ortaya koymuş görünmektedir.⁴⁸ Kant'a göre ahlaki failler, ahlaki akıl yürütme yapabilen ve davranışlarını aklın koyduğu ahlaki ilkelere göre yönetebilen; kendinde amaç olan; başkalarının amaçları için bir araç olamayan; aynı temel yaşam ve özgürlük hakkına sahip varlıklardır. Bu nedenle onlar —Kant kavramı kullanmasa da— ahlaki statüye sahip varlıklardır. Ahlaki failler dışında kalan, insan-olmayan hayvanlar vb. gibi diğer varlıklar şeylerdir (*things*); onların kendinde değeri yoktur ve onlar, ahlaki faillerin aksine sadece bir araç olarak ele alınabilir.⁴⁹

⁴⁵ Jaworska and Tannenbaum, "The Grounds of Moral Status", 4.

⁴⁶ Ayrım için bkz.: Warren, *Moral Status*, 20-21. Öte yandan bu kriterler ya da temeller farklı şekillerde de sınıflandırılabilir. Jaworska ve Tannenbaum tarafından yapılan bir sınıflandırma şöyledir: Sofistike bilişsel yetenekler (*sophisticated cognitive capacities*), sofistike bilişsel yetenekler geliştirme yeteneği (*capacity to develop sophisticated cognitive capacities*), basit bilişsel yetenekler (*rudimentary cognitive capacities*), bilişsel olarak sofistike olan türlerin üyesi olma (*member of cognitively sophisticated species*), tam gerçekleşmemiş sofistike bilişsel yetenekler (*incompletely realized sophisticated cognitive capacities*) ve diğer temeller (*other grounds*). Jaworska and Tannenbaum, "The Grounds of Moral Status", 5.

⁴⁷ Warren, "Moral Status", 440.

⁴⁸ Hursthouse, "Moral Status", 3422-3425-3426.

⁴⁹ Warren, "Moral Status", 440.

Yine böyle bir tek-kriterli teori, genetik insanlık teorisi (*the genetic humanity theory*)⁵⁰ denilen, sadece *homo sapiens*in bir üyesi olanın ahlaki statüye sahip olmak için gerekli ve yeterli koşul olduğunu ileri süren görüştür.⁵¹ Bu görüş, çevre etiği terminolojisindeki insanmerkezcilik (*anthropocentrism*) olarak adlandırılan görüşle büyük ölçüde örtüşmektedir. O görüşe göre de, ister yalıtılmış, ister çevreyle bir bütün olarak görülsün, yalnızca ve yalnızca *homo sapiens*in üyesi olanların temel ya da içsel değere sahip olduğu kabul edilir.⁵²

Ahlaki statüyle ilgili tek-kriterli bir başka teori; bilinçli olma ve haz, acı ve diğer bilişsel zihinsel durumlar deneyimleme kapasitesi hissedebilirlik (*sentience*) olarak adlandırıldığında, hissedebilirlik teorisi (*the sentience theory*) denilebilecek teoridir.⁵³ Hayvanmerkezcilik (*zoocentrism*), hissedebilircilik (*sentientism*) ya da duygumerkezcilik (*pathocentrism*) gibi farklı şekillerde de adlandırılan bu görüşe göre insan-olmayan hissedebilir hayvanlar da ahlaki statüye sahiptir.⁵⁴ Bu görüşün en temel savunucusunun Peter Singer olduğu söylenebilir.⁵⁵ Singer, *Animal Liberation* (1975) adlı kitabında, faydacılık görüşünden yola çıkarak, hisseden var olanların çıkarlarının haz ve kaçındıklarının acı olduğunu ileri sürerek, bu bakış açısından insan ile insan-olmayan hayvanlar arasında bir fark olmadığını, bu bakımdan çıkarların eşit gözetilmesi (*equal consideration of interests*) gerektiği görüşünü ortaya koyar. Dolayısıyla ona göre, insanlar kadar hissedebilir varlıklar olarak hayvanlar da doğrudan ahlaki değerlendirmenin konusudur.⁵⁶

Tek-kriterli bir başka ahlaki statü teorisi de organik hayat teorisi (*the organic life theory*) olarak adlandırılır.⁵⁷ Sadece bilinç sahibi olan ya da hissedebilir varlıkların ahlaki statüye sahip olduğunu ileri süren hissedebilircilik teorisi, var olan milyonlarca hayvan türünün sadece az sayıda üyesine ahlaki statü vermiş ve hayvan olmayan birçok canlıya vermemiş olur. Bu nedenle, sadece bunlarla ilgili değil, aynı zamanda bitkiler, ekosistemler, dağlar ve nehirlerle de ilgilenen çevreciler tarafından yeterince kapsayıcı olmadığı gerekçesiyle reddedilir ve yaşam, yaşıyor olma, bir ekosistemin ayrılmaz bir parçası olma ya da doğanın bir parçası olma gibi yeni kriterler önerilmesine neden olur.⁵⁸ Örneğin, bu görüşü öne sürenlerden biri olan Paul Taylor (*Respect for Nature*, 1986), bütün yaşayan organizmaların eşit ahlaki statüye sahip olduğunu ileri sürer.⁵⁹ Organik hayat teorisi de kendi içinde, iki alt kümeye bölünebilir. Bunlardan biri olan canlımerkezcilik (*biocentrism*), sadece insan ve insan-olmayan hayvanların değil, yaşam sahibi bütün var olanların, yaşayan her tek tek şeyin

⁵⁰ Warren, "Moral Status", 441.

⁵¹ Hursthouse, "Moral Status", 3422-3425-3426. Warren, "Moral Status", 441.

⁵² L. Goralnik and M. P. Nelson, "Anthropocentrism", in *Encyclopedia of Applied Ethics*, 2nd ed., ed. Ruth Chadwick (Salt Lake City, UT: Academic Press., 2012), 145-147; B. A. Minteer, "Anthropocentrism", in *Encyclopedia of Environmental Ethics and Philosophy*, ed. J. B. Callicott and R. Frodeman (MI: Macmillan Reference, 2009), 57-59; Michael P. Nelson, "Theory", in *Encyclopedia of Environmental Ethics and Philosophy*, ed. J. B. Callicott and R. Frodeman (MI: Macmillan Reference, 2009), 314.

⁵³ Warren, "Moral Status", 442.

⁵⁴ Nelson, "Theory", 314; Gary Varner, "Sentientism", in *A Companion to Environmental Philosophy*, ed. Dale Jamieson (Oxford: Blackwell Publishers Ltd., 2001), 192; E. Morscher, O. Neumaier and P. Simons, "Introduction to Part I: Environmental Ethics", in *Applied Ethics in a Troubled World*, ed. E. Morscher, O. Neumaier and P. Simons (Dordrecht: Springer, 1998), 3.

⁵⁵ Gordon, "Bioethics", 3c.

⁵⁶ Dale Jamieson, *Ethics and the Environment: An Introduction* (Cambridge: Cambridge University Press, 2008), 113-114; Gordon, "Bioethics", 3c.

⁵⁷ Warren, "Moral Status", 443.

⁵⁸ Hursthouse, "Moral Status", 3426.

⁵⁹ Warren, "Moral Status", 443.

ahlaki statüye sahip olduğunu savunurken⁶⁰; çevremerkezcilik (*ecocentrism*) ya da bütüncülük (*holism*) olarak adlandırılan diğer görüş, ekosistemin bütününe ahlaki statüye sahip olduğunu iddia eder.⁶¹

Daha önce gördüklerimizden farklı bir şekilde, kriter olarak bir içsel özelliği değil, ilişkisel özelliği seçmeleri bakımından diğerlerinde farklı tek-kriterli ahlaki statü teorileri de vardır. Bu teoriler, ahlaki statünün bu tür içsel özelliğe değil, sosyal ya da ekosistemsel ilişkiler gibi ilişkisel özelliğe (*relational property*) bağlı olduğunu ileri sürer.⁶² Örneğin Nel Noddings'in *Caring* (1984) adlı eserinde ortaya koyduğu teori bunlardan biridir. Noddings, ahlaki statünün, önemseme/şefkat (*caring*) olarak adlandırdığı duygusal ilişkinin bir işlevi olduğunu savunur. Tüm ahlaki yükümlülükleri ortaya çıkaran bu ilişkidir. Noddings, psikolojik olarak normal olan tüm insanların, en azından potansiyel olarak, diğer insanları önemseme yeteneğine sahip olduğunu söyler. Önem ilişkisi, bilinçli ya da bilinçsiz olarak "iyi" olarak algıladığımız; özlem duyduğumuz; uğruna çabaladığımız durumdur. Şefkatli ilişkiler içinde olma arzusu, tüm insan ahlakının orijinal ve kalıcı temelidir. Önem gösterilen/şefkatli bir ilişkide, önemseyen, önemsenen kişinin duygularını ve ihtiyaçlarını karşılamak için kendiliğinden motivedir. Akıl önemsedığımız kişilerin ihtiyaçlarını karşılamak için en iyi yolları ve öncelikleri belirleme işini yapsa da, önemseme motivasyonu rasyonel olmaktan çok duygusal ve içgüdüsel.⁶³

Bir başka ilişki temelli teori, J. Baird Callicott tarafından *In Defense of the Land Ethic* (1989) adlı eserinde ortaya konulan biyososyal teoridir (*the biosocial theory*). Bu teoriye göre, ahlaki yükümlülükler hem sosyal hem de biyolojik ilişkilerden kaynaklanır. Birbirimize nasıl davranmamız gerektiğini toplulukların doğası ve organizasyonu belirler. Callicott'un teorisinde toplulukların her biri, merkezi aynı olan, ama genişliği daha büyük olan iç içe geçmiş, eş merkezli daireler olarak görülebilir. Her biri farklı bir yapıya ve dolayısıyla farklı ahlaki gereksinimlere sahip iç içe geçmiş bu toplulukların üyeleriyizdir. Bu dairelerin merkeze en yakın olanında ailemiz vardır. Kendi çocuklarımızı beslemek, giydirmek, barındırmakla vb. gibi ödevlerimiz vardır. Bundan sonraki her bir daire, bir önceki daire olmayan yükümlülüklerle sahiptir. Komşularımıza olan yükümlülüklerimiz, ailemize olan yükümlülüklerimizden başkadır. Benzer şekilde, komşularımdan daha az yakın olan yurttaşlarımıza karşı, komşularımıza karşı olan yükümlülüklerimizden başka yükümlülüklerimiz vardır. Yurttaşlarımıza karşı da, genel olarak insanlara karşı sahip olmadığım yükümlülüklerim vardır ve insanlara karşı da hayvanlara karşı sahip olmadığım yükümlülüklerim vardır. Böylece bu teoriye göre, ait olduğumuz her topluluğun yapısı, topluluğun ortak üyeleri için sahip olduğumuz ahlaki yükümlülükleri belirler. Her dairenin içindeki topluluğa karşı ahlaki yükümlülüklerimiz vardır ama daha içteki dairedeki topluluğa olan yükümlülüklerimiz daha önceliklidir. Bu nedenle topluluklar arasında bir öncelik durumu çıktığında, merkeze daha yakın olan daireler önceliklidir. Öte yandan daireler birbirinden bağımsız da değildir. Örneğin ebeveynlerin çocuklarını önemseme (*care*) öncelikli yükümlülüğü olsa da; bu öncelik, onların çocuklarına önemli ekosistemlere zarar verecek şekillerde üretilen lüks çocuk ürünlerini almaları anlamına gelmez.⁶⁴

Belirtilen tek-kriterli ahlaki statü teorilerinin dışında, bazı teoriler çok-kriterlidir (*multi-criterial*). Bunların en önemlilerinden biri Mary Anne Warren'ın teorisidir. Tek-kriterli teorileri değerlendirip onları sorunu

⁶⁰ Robin Attfield, "Biocentrism", in *Encyclopedia of Environmental Ethics and Philosophy*, ed. J. B. Callicott and R. Frodeman (MI: Macmillan Reference, 2009), 97; Nelson, "Theory", 314; Goralnik and Nelson, "Anthropocentrism", 145-147.

⁶¹ Goralnik and Nelson, "Anthropocentrism", 145-148.

⁶² Warren, "Moral Status", 440.

⁶³ Warren, "Moral Status", 137-138.

⁶⁴ Warren, *Moral Status*, 127-129.

bulan Warren, basitliğin ahlaki bir teori için tek üstünlük olmadığını, bir teorinin en kafa karıştırıcı vakaların tümünü insan hayatının zorlu gerçekleriyle tutarlı bir şekilde ele alabilmesinin de önemli bir üstünlük olduğunu belirtir. O, çeşitli şeylere karşı ahlaki yükümlülüklerimiz olduğunu ve hiçbir basit formülün tüm bu yükümlülükleri yerine getirmeyeceğini belirtir.⁶⁵

Warren, birden fazla geçerli ahlaki statü kriteri olduğunu; ahlaki failer açısından farklı yükümlülükleri ifade eden birden fazla tür (çalışmamızda kullandığımız terminoloji açısından ‘düzey’) ahlaki statü bulunduğunu; ahlaki statü kriterlerinin, yaşam, hissedebilirlik ve kişiliği (*personhood*) içine alan belirli içsel özellikleri ve bazen de belirli bir sosyal veya biyolojik topluluğun parçası olmayı içine alan belirli ilişkisel özellikleri içermesi gerektiğini iddia eder.⁶⁶

Böylece o, sağduyu ahlakına uygun olarak, yaşam, hissedebilirlik ve kişilik gibi özellikler ile sosyal, duygusal ve biyosistemsel ilişkileri kapsayan bir ahlaki statü görüşü ortaya koyar. Ahlaki statü tek bir özelliğe dayandırılmaz, ancak temel bilişsel yetiler hala gereklidir ve temel olandır. Bu bakımdan statü düzeylerinin en üstündeki tam ahlaki statü insana ayrılmıştır. Ahlaki failliğe sahip varlıklar, ahlaki faillik için gerekli niteliklere sahip olma derecesine bakılmaksızın tam ahlaki statüye sahiptir. Başka bir ifadeyle, tam ahlaki failer olma yeteneklerinden yoksun olsalar bile insanlar tam ahlaki statüye ve tüm ahlaki haklara sahiptir. Böylece Warren’a göre tam ahlaki statü bir eşik kavramıdır; yani derecesizdir.

Ona göre, tam ahlaki statü dışında bir varlığın ahlaki statüsü, statü kazandıran niteliğe sahip olma derecesine göre değişir. Bu nedenle, tam ahlaki statü dışındaki ahlaki statüler eşik değil derecedir. Farklı varlık türlerine uygulanan birden fazla türde ahlaki statü mümkündür. Hissedebilir varlıklar, hissedebilir olmayan canlılar ve ekosistemler, farklı derecelerde de olsa, bir tür ahlaki statüye sahiptir.⁶⁷

3. Ahlaki Statü Teori Türlerinin Karşılaştırılması

Belirtilen bu üç sınıflandırma açısından ahlaki statü teorilerine baktığımızda, düzeyli olan ve olmayan ile tek ve çok kriterli olan ahlaki statü teorilerinin, sadece bu tür teoriler olması açısından, birini diğerine tercih edecek belirgin bir neden görünmemekte gibidir.

Düzeyle olmayan teorilerin avantajlarının, basitlik ve çatışma sorunlarından kısmen kaçınma olduğu söylenebilir. Bu tür teorilerin, düzeyli teorilerin karşılaşacakları statü düzeyleri arasındaki olası çatışma sorunundan düzey belirlemedikleri için kaçınabilme olasılıkları var gibi görünmektedir. Öte yandan düzeyli teorilerin de, düzeyli olmayan teorilerin ya-hep-ya-hiç anlayışına karşı daha kapsayıcı oldukları da ileri sürülebilir.

Düzeyle olmayan teorilerdeki benzer şekilde tek-kriterli teorilerin de basitlik avantajı olduğu söylenebilir. Öte yandan daha önce belirttiğimiz gibi Warren, basitliğin ahlaki bir teori için tek üstünlük olmadığını, bir teorinin en kafa karıştırıcı vakaların tümünü insan hayatının zorlu gerçekleriyle tutarlı bir şekilde ele

⁶⁵ Warren, *Moral Status*, 173.

⁶⁶ Warren, *Moral Status*, 21.

⁶⁷ Wasserman, Asch, Blustein and Putnam, “Cognitive Disability and Moral Status”, 2.1; Ainsley J. Newson, “Personhood and Moral Status”, in *Principles of Health Care Ethics*, ed. Angus Dawson, Richard Ashcroft, John McMillan, Heather Draper (West Sussex: John Wiley & Sons, 2007), 281.

alabilmesinin de önemli bir üstünlük olduğunu belirterek buna karşı çıkar. Çok-kriterli ahlaki statü teorilerinin, sadece tek bir türü ya da belirli özellik ya da ilişkilere sahip varlıkları ahlaki statüye sahip saymayarak, sağduyu ahlakına uygunluk ve kapsayıcılık gibi bir avantaja sahip gibi görünür. Öte yandan, sağduyu ahlakı ve kapsayıcılık da eleştiriden muaf değildir. Sağduyu ahlakına aykırı olan ve sınırlı varlıklara ahlaki statü veren ama önemli argümanlarla desteklenen teoriler olabilir. Ayrıca Warren, çok-kriterli teorilerin tek-kriterli olanlar karşısında üstünlüğünü belirtirken, çeşitli şeylere karşı ahlaki yükümlülüklerimiz olduğunu ve hiçbir basit formülün tüm bu yükümlülükleri yerine getirmeyeceğini belirtse de, bu zaten baştan iddia edilenin varsayılması gibi durmaktadır. Öyle görünmektedir ki, tek ya da çok-kriterli bir teori, sadece tek ve çok-kritere sahip olmasıyla değil, spesifik olarak iddialarını destekleyeme çalışan argümanların gücüyle değerlendirilmelidir.

Öte yandan dereceli olan ve olmayan ahlaki statü teorilerini karşılaştırdığımızda, dereceli olmayan teorilerin diğer tür teorilerden daha büyük güçlüklerle karşılaştıkları için, dereceli teorilerin daha savunulabilir oldukları söylenebilir gibi görünmektedir.

Doğa olarak dereceli ahlaki statü teorileri de bazı eleştirilere uğramıştır. Onlar, temel olarak, sağduyusal sezgilere karşı geldikleri gerekçesiyle eleştirilir. Sağduyusal sezgilerden biri, ahlaki statüye sahip tüm varlıkların öldürülmeme konusunda eşit derecede güçlü bir hakka sahip olduğunu bize söyler. Öte yandan, dereceli bir ahlaki statü teorisi bu sezgimizle çelişmekte gibi görünür. Örneğin, ahlaki statüyü akılla temellendiren dereceli bir ahlaki statü teorisi, daha akıllı olanların, o kadar akıllı olmayanlara göre öldürülmeme konusunda daha güçlü bir hakkı olduğunu iddia edecektir.⁶⁸ Öte yandan dereceli olmayan ya da eşik ahlak statü teorileri daha büyük eleştiri ve güçlülüklerle karşı karşıya gibi görünmektedir. Onların temel eleştirilerinden biri, sadece bir özelliğe sahip olmanın değil, o özelliğin derecesinin de önem taşıdığıdır.⁶⁹ Örneğin bir özelliğe sahip olmayı 100 olarak görürsek, 99 ya da 98 derecede o özelliğe sahip olan bir varlığın bir anda hiçbir ahlaki statü taşımadığını söylemek makul olur mu? Dolayısıyla, bir varlığı eşikin üstüne veya altına yerleştiren özelliklerdeki böyle küçük farklılıkların, varlığın sahip olduğu haklarda büyük farklılıklara nasıl neden olması, derecesiz teoriler açısından sorun teşkil eder.⁷⁰ Statü kazandıran özelliğin tür üyeliği veya özel bir ilişki içinde olma olduğu açıklamalara da benzer eleştiriler yöneltilebilir. Örneğin X kromozomunun eksik ya da kısmen eksik olduğu Turner Sendromu vb. durumlarda olduğu gibi, bir türün üyesi olmak için gerekli özelliklerden biri eksik olabilir ya da tam olmayabilir. İlişkilere dayalı bir ahlaki statü teorisinde ise ilişkilerin daha güçlü veya daha zayıf olmasından bahsedilebilir.⁷¹

Dereceli olmayan ahlaki statü teorilerinin karşılaştığı ikinci bir temel eleştiri, aynı statü düzeyi için birden fazla özelliği benimseyen teorilerin, bu özelliklerin hepsini karşılamayan varlıkları o ahlaki statü düzeyinin dışına yerleştirmeleridir. Örneğin, ahlaki statünün, insan türüne değer verme ve insan türünün bir üyesi olma kapasitesi gibi iki özelliğe sahip olmayla meydana geldiğini savunan bir teori, eğer eşik anlayışı benimsiyorsa, sadece insan türünün bir üyesi olan ama insan türüne değer vermeyen bir bireyi, o ahlaki statü düzeyine sahip saymayacaktır.⁷²

⁶⁸ Jaworska and Tannenbaum, "The Grounds of Moral Status", 4.

⁶⁹ Jaworska and Tannenbaum, "The Grounds of Moral Status", 4.

⁷⁰ Wasserman, Asch, Blustein and Putnam, "Cognitive Disability and Moral Status", 2.1.

⁷¹ Jaworska and Tannenbaum, "The Grounds of Moral Status", 4.

⁷² Jaworska and Tannenbaum, "The Grounds of Moral Status", 4.

Dereceli olmayan ya da eşik ahlaki statü teorilerinin karşılaştığı üçüncü bir temel eleştiri, onların keyfi görünebilecek şekilde ahlaki statü derecelerinde süreksizlik olasılığına izin vermeleridir. Örneğin, kapasitesi olan, ancak onu çok zayıf bir şekilde uygulayabilen bir varlık ile bu kapasitesi olmayan bir varlık arasındaki fark çok büyük görünmeyebilir. Ama eğer ahlaki statünün temeli olarak bir kapasiteye sadece sahip olmak benimsenirse, bu durumda kapasiteyi zayıf bir şekilde uygulayabilen bir varlık ahlaki statüye sahip olurken, bu kapasiteye sahip olmayan varlık önemli ölçüde daha az ya da hiç ahlaki statüye sahip olmayacaktır.⁷³

Sonuç

Bu çalışmada, ahlaki statü kavramını ve teorilerini incelemeye çalıştık. Bu amacımız doğrultusunda çalışmamız üç temel bölüme ayırdık ve ilk bölümde, ahlaki statü kavramının nasıl tanımlandığını, nasıl ortaya çıktığını ve önemini ne olduğunu genel olarak inceledik. Çalışmanın ikinci bölümünde ise, ahlaki statü teorilerini ele alıp onları, düzeyleri olup olmadığı, ahlaki statüyü meydana getiren özelliklere sahip olmayı ya-hep-ya-hiç mi yoksa dereceli olarak mı gördükleri ve ahlaki statüye sahip olmayı tek mi yoksa birden fazla kriterle mi ilişkilendirdiklerine göre üç bakımdan sınıflandırarak incelemeye çalıştık. Son bölümde ise bu ahlaki statü teori türlerini karşılaştırıp değerlendirerek, düzeyli olmayan ile düzeyli ve tek-kriterli ile çok-kriterli teori türleri arasında, sadece bu ayrım nedeniyle herhangi bir teori türünün daha belirgin bir şekilde savunulabilir olduğunu söylemek mümkün olmasa da, dereceli olan ahlaki statü teorilerinin dereceli olmayan teorilere göre daha savunulabilir gibi gördükleri sonucuna vardık.

⁷³ Jaworska and Tannenbaum, "The Grounds of Moral Status", 4.

Kaynakça

- Almond, Brenda. "Applied Ethics". in *The Shorter Routledge Encyclopedia of Philosophy*, ed. Edward Craig, 24-30. Oxon: Routledge, 2005.
- Attfield, Robin. "Biocentrism". in *Encyclopedia of Environmental Ethics and Philosophy*, ed. J. B. Callicott and R. Frodeman, 97-100. MI: Macmillan Reference, 2009.
- Beauchamp, Tom L. "Introduction". in *The Oxford Handbook of Animal Ethics*, ed. Tom L. Beauchamp and R. G. Frey, 1-30. Oxford: Oxford University Press, 2011.
- Beauchamp, Tom L. "The Nature of Applied Ethics". in *A Companion to Applied Ethics*, ed. R. G. Frey and Christopher H. Wellman, 1-16. Oxford: Blackwell Publishing, 2003.
- Bostrom, Nick and Eliezer Yudkowsky. "The Ethics of Artificial Intelligence". in *The Cambridge Handbook of Artificial Intelligence*, ed. Keith Frankish and William M. Ramsey, 316-334. Cambridge: Cambridge University Press, 2014.
- Brennan, Andrew and Yeuk-Sze Lo. "Environmental Ethics". in *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2016 Edition), ed. Edward N. Zalta URL = <<https://plato.stanford.edu/archives/win2016/entries/ethics-environmental/>>.
- Carter, W. R. "Once and Future Persons". *American Philosophical Quarterly* 17 (1980): 61-66.
- Crisp, Roger. "Ethics". in *The Shorter Routledge Encyclopedia of Philosophy*, ed. Edward Craig, 242-245. Oxon: Routledge, 2005.
- DeGrazia, David. "Moral Status As a Matter of Degree". *The Southern Journal of Philosophy* 46, 2 (2008): 181-198.
- Douglas, Thomas. "Human Enhancement and Supra-Personal Moral Status". *Philosophical Studies* 162 (2013): 473-497.
- Fieser, James. "Ethics". in *Internet Encyclopedia of Philosophy*, ed. James Fieser ve Bradley Dowden URL = <https://www.iep.utm.edu/ethics/#SH3b>, 3b.
- Gillon, R. "Bioethics, Overview". in *Encyclopedia of Applied Ethics*, 2nd ed., ed. Ruth Chadwick, 267-277. Salt Lake City, UT: Academic Press., 2012.
- Goralnik, L. and M. P. Nelson. "Anthropocentrism". in *Encyclopedia of Applied Ethics*, 2nd ed., ed. Ruth Chadwick, 145-155. Salt Lake City, UT: Academic Press., 2012.
- Gordon, John-Stewart. "Bioethics". in *Internet Encyclopedia of Philosophy*, ed. James Fieser and Bradley Dowden URL = <https://www.iep.utm.edu/bioethic/#SH3b>, 3a.
- Horta, Oscar. "Why the Concept of Moral Status Should be Abandoned". *Ethical Theory and Moral Practice* 20 (2017): 899-910.
- Hursthouse, Rosalind. "Moral Status". in *The International Encyclopedia of Ethics*, ed. Hugh LaFollette, 3422-3432. West Sussex: Wiley-Blackwell, 2013.
- Jamieson, Dale. *Ethics and the Environment: An Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press, 2008.
- Jaworska, Agnieszka and Julie Tannenbaum. "The Grounds of Moral Status". in *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2018 Edition), ed. Edward N. Zalta URL = <<https://plato.stanford.edu/archives/spr2018/entries/grounds-moral-status/>>.
- Jeryan, C. B. "Environmental Ethics". in *Environmental Encyclopedia*, 3rd ed., ed. Marci Bortman vd., 489-490. MI: Gale Cengage, 2002.
- Kuhse, Helga; Udo Schüklenk and Peter Singer. "Introduction". in *Bioethics: An Anthology*, 1-7. Oxford: Wiley-Blackwell, 2016.
- Light, Andrew. "Environmental Ethics". in *A Companion to Applied Ethics*, ed. R. G. Frey and C. H. Wellman, 633-649. Oxford: Blackwell Publishing Ltd., 2003.
- Minteer, B. A. "Anthropocentrism". in *Encyclopedia of Environmental Ethics and Philosophy*, ed. J. B. Callicott and R. Frodeman, 57-59. MI: Macmillan Reference, 2009.
- Morscher, Edgar; Otto Neumaier and Peter Simons. "Introduction to Part I: Environmental Ethics". in *Applied Ethics in a Troubled World*, ed. E. Morscher, O. Neumaier and P. Simons, 3-8. Dordrecht: Springer, 1998.
- Morscher, Edgar; Otto Neumaier and Peter Simons. "Introduction To Part II: Bioethics and Medical Ethics". in *Applied Ethics in a Troubled World*, ed. E. Morscher, O. Neumaier and P. Simons, 87-92. Dordrecht: Springer, 1998.
- Nelson, Michael P. "Theory". in *Encyclopedia of Environmental Ethics and Philosophy*, ed. J. B. Callicott and R.

- Frodeman, 312-316. MI: Macmillan Reference, 2009.
- Newson, Ainsley J. "Personhood and Moral Status". in *Principles of Health Care Ethics*, ed. Angus Dawson, Richard Ashcroft, John McMillan and Heather Draper, 277-283. West Sussex: John Wiley & Sons, 2007.
- Perring, Christian. "Degrees of Personhood". *Journal of Medicine and Philosophy* 22, 2 (1997): 173-197.
- Rowlands, Mark. "Animals That Act for Moral Reasons". in *The Oxford Handbook of Animal Ethics*, ed. Tom L. Beauchamp and R. G. Frey, 520-547. Oxford: Oxford University Press, 2011.
- Sachs, Benjamin. "The Status of Moral Status". *Pacific Philosophical Quarterly* 92, 1 (2011): 87-104.
- Sandler, Ronald. "Environmental Ethics, Overview". in *Encyclopedia of Applied Ethics*, 2nd ed., ed. Ruth Chadwick, 105-113. Salt Lake City, UT: Academic Press., 2012.
- Savulescu, Julian. "The Human Prejudice and the Moral Status of Enhanced Beings: What Do We Owe the Gods?". in *Human Enhancement*, ed. Julian Savulescu and Nick Bostrom, 211-247. Oxford: Oxford University Press, 2009.
- Silvers, Anita. "Moral status: what a bad idea!". *Journal of Intellectual Disability Research* 56 (2012): 1014-1025.
- Singer, Peter. "Introduction". in *Applied Ethics*, ed. Peter Singer, 1-7. Oxford: Oxford University Press, 1986.
- Sytsma, Justin and Edouard Machery. "The Two Sources of Moral Standing". *Review of Philosophy and Psychology* 3, 3 (2012): 303-324.
- Varner, Gary. "Sentientism". in *A Companion to Environmental Philosophy*, ed. Dale Jamieson, 192-203. Oxford: Blackwell Publishers Ltd., 2001.
- Warren, Mary Anne. "Moral Status". in *A Companion to Applied Ethics*, ed. R. G. Frey ve C. H. Wellman, 439-450. Oxford: Blackwell Publishing, 2003.
- Warren, Mary Anne. *Moral Status*. Oxford: Oxford University Press, 1997.
- Wasserman, David; Adrienne Asch; Jeffrey Blustein and Daniel Putnam. "Cognitive Disability and Moral Status". in *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Fall 2017 Edition), ed. Edward N. Zalta URL = <<https://plato.stanford.edu/archives/fall2017/entries/cognitive-disability/>>.
- Winkler, E. R. "Applied Ethics, Overview". in *Encyclopedia of Applied Ethics*, 2nd ed., ed. Ruth Chadwick, 174-178. Salt Lake City, UT: Academic Press., 2012.